

LIBRIS

We know

Looks
Daniel NIȚOI

Teatrul și criza lumii moderne

PRO
UNIVERSITARIA
BUCUREȘTI

2023[®]

CUPRINS

PREFAȚĂ

Un text nou despre calitatea vieții: fericirea în teatru.....	9
Teatrul și criza lumii moderne.....	17
Fațete ale moralei în teatrul contemporan.....	27
Experimentul „Rhytm 0” Marina Abramovic - anul 1974.....	31
Alte exemple din istoria recentă	35
Deviantart.....	41
Un pic din fațeta contemporană, sau realitatea de zi cu zi	49
Normalitatea privită diferit: cazul Andrei Șerban	55
Experiența pe scenă ca factor generator de satisfacție sau insatisfacție	59
Critica de specialitate prezența omului avizat	61
Viitorii spectatori.....	67
Decorul și costumul	69
Textul.....	73
Spațiul teatral.....	75
Diferența dintre spectatori.....	79
Unde începe și unde se termină fericirea la actori?!.....	85
Țara nu are nevoie de așa ceva.....	113
Referințe bibliografice	117

TEATRUL ȘI CRIZA LUMII MODERNE¹

În epopeea indiană, *Mahâbhârata*, omul este asemănat cu un animal. Abia atunci când acesta începe să acceadă la cunoaștere, să învețe, începe să devină om.

Vă propun, în continuare, nu un studiu *in facto*, ci mai degrabă o întrebare retorică asupra unei societăți cu o libertate al cărei înțeles nu mai reușim să îl înțelegem. Este vorba de o libertate totală, în care fiecare face ce vrea în limita deranjului celor din jurul nostru?! Sau este acea libertate condamnată de Guénon ca fiind de fapt o transformare a individului în mașina în care domnește civilizația materială?! Acea civilizație în care intelectualitatea nu își are locul, o civilizație în care elita este suprimată!? O elită în care haosul maselor dictează?!

Expresii precum „epoca consumismului”, „domnia cantității” ci nu a calității, „degradarea umană”, „political correctness” și altele de acest gen s-au născut dintr-o libertate în cadrul căreia au lipsit cu desăvârșire (sau, cel puțin, foarte mulți cred că se urmărește acest lucru) orice urmă de credință, elită intelectuală, moralitate, bun simț și alte virtuți condamnate să dispară din dicționarul lumii moderne. Ori să fie reinterpretate, să li se dea alte valențe decât cele pentru care au fost născute.

Realitatea lumii politice de astăzi nu este decât o reflexie a unei societăți debusolate și debusolante. Se arată uneori, în studiile de specialitate, că religiile moderne au apărut în situații de criză, în puncte

¹ Acest capitol a fost publicat și pe platforma revistei *România Socială* în 28 Februarie 2020. Link: <https://www.romanasociala.ro/teatrul-si-criza-lumii-moderne/>

maxime ale degradării umane. În momente în care oamenilor nu le mai erau suficiente zeitățile pentru a se alinia unei spiritualități comune. Iată că progresul ne-a readus în fața unui lucru petrecut acum câteva mii de ani, în care oamenii nu mai credeau în nimic. Să fie oare acesta un moment de declin al umanității!? Sau să fie, poate, o perioadă de tranzit către alt tip de evoluție socială, spirituală!? Un *sfârșit ciclic*!?

Nu emit păreri personale pentru că nu acesta este scopul. Și, dacă credeți că m-am abătut de la subiect, vă asigur că nu fac altceva decât să încerc să conturez o bază asupra temei. Iar această temă, de fapt, încearcă să se rezume strict la teatru plecând de la tot ceea ce ne înconjoară influențând arta. Dar teatrul nu există fără societate, el fiind, mai mult sau mai puțin, reflexia societății, o reflexie care poate fi, da, și anacronică, sau fantasmagorică. Teatrul poate fi orice – Poate fi stimul, poate fi emoție, poate fi energie, miros, arhitectură, muzică, pictură, ș.a.m.d. Sau (teatrul) poate fi toate la un loc.

Pe fondul acestor deziluzii istorice pentru unii, dezechilibru sau bucurie, sau tristețe, sau tranzit, sau orice altceva pentru alții, încerc să deschid o temă, care poate fi interminabilă, despre teatru ca formă de expresie artistic-emoțională ce depinde direct sau indirect de schimbările societății. Pentru aceasta aduc în prim plan câțiva autori ce au reușit să influențeze gândirea modernă contemporană și, pe care oamenii îi plasează, sau nu, ca repere în lumea socială, artistică. Sigur, lista oamenilor care au influențat lumea nu se rezumă doar la aceste nume.

De la început trebuie să mărturisesc că acest titlu este inspirat de la René Guénon. Astfel, pornind de la inspirația celor mai valoroase gânduri, observând punctele de vedere ale mai multor gânditori, mai mult sau mai puțin contemporani, ale unor vizionari ai unei lumi devenite poate mult prea complexe pentru înțelegerea omului fie el și erudit, vom putea să ajungem mai aproape de reprezentarea unui teatru mai profund. Și, poate, mai aproape de nevoia sufletului spectatorului sau spectatorilor (las la atitudinea dumneavoastră ce vreți să alegeți – dacă vreți să individualizăm, în sensul peiorativ, sau să construim, să lăsăm creația liberă, excluzând

această utopie a uniformizării omului denumită poate și prin „political correctness”).

Țin să atrag atenția, încă de la început, că înlăturând orișice credințe, batjocorind conștiința, moralitatea, sfințenia și curăția vieții, teme atât de prezente în acuzele, în special din viețile tinerilor de astăzi, dar și din grupurile maturilor, și oferind acest mediu propice de relativizare a ideilor prin noile sisteme de educație (nu am spus niciodată că cele vechi au fost sau sunt excelente) nu fac altceva decât să întunece mințile oamenilor transformându-i în robii răzvrătirii împotriva a orice, oricând. Lipsa unor baze morale, spirituale, de fapt lipsa unei credințe într-o spiritualitate înaltă, dincolo, poate, de puterea noastră de înțelegere nu face altceva decât să transforme civilizația în haos. Sau, cine știe, să evolueze pe alte trepte spirituale. Poate...

Fac referire la toate acestea din dorința de a înțelege, sau de a da noi sensuri asupra reflecției și reflexiei vieții în teatru și vice-versa, a reflecției și reflexiei teatrului în viață. Dar, totodată, știm că teatrul poate însemna o creație artistică care poate să nu se reflecte în viață, să fie pur și simplu expresia fantasmagorică a unei idei despre „nimic”. Și, Slavă Domnului, avem atâtea exemple de „experimente” teatrale despre „nimic”. Simplii aghiotanți ai unei credințe de „fac ce vreau”, sau cum îi numea Dr. N.C. Paulescu pe unii autori (precum Oscar Wilde, Edgar Alain Poe ș.a.): acești „*martiri ai civilizației, mucenici ai desfrâului*”. Pe care îi regăsim și astăzi sub diferite forme, *de expresie* chiar. Ei nu fac altceva decât să completeze această paletă a unui haos creativ, pe care, atenție, nu îl condamnăm aici și nici nu îl ridicăm în slăvi, ci doar amintim și încercăm să analizăm cât mai multe forme, fie ele bune, sau rele. Toate acestea, pentru că nu vrem să picăm în capcana unor copii neștiutori ce depun flori la monumentele unor eroi moderni ce luptă într-o revoluție anarhistă „progresistă”, așa cum același doctor Paulescu reclama tocmai pe la o mie nouă sute zece. Această dorință neînfrânată de a bea până la fund din cupa vieții a crescut și s-a întetit până la extazul morții, iar înlocuirea muncii fizice cu mașinăria, înlocuirea schimbului direct de priviri, de idei, de cuvinte, de sentimente interumane prin ceea ce astăzi

numim tehnologie nu face altceva decât să transforme individul într-o stare amorfă de desfrâu și răzvrătire continuă, într-o personalitate histrionică depresivă, lipsită de, poate cel mai de preț sentiment al vieții, iubirea. Repet, toate aceste transformări, această larmă a unei industrializări și digitalizări influențează teatrul. Și mi se pare imperios necesar să le cunoaștem pentru a ne adapta, sau nu, asupra vieții pe care o traversăm – viață dominată de criza morală, economică și politică, pe care foarte mulți oameni au prevestit-o încă dinaintea celor două războaie, se reflectă astăzi în toată lumea și pare să pună amprenta asupra unor generații care par mult mai evolute intelectual. Sau, poate doar par datorită evoluției tehnologice la care au acces încă de la vârste fragede. Poate, tocmai această evoluție tehnologică nu este altceva decât un factor de atrofiere al unei minți ce a reușit să evolueze cu greu în mii de ani.

„...liberalismul materialist și ateu, crunta exploatare, materială și ideologică viclean gândită din umbră, a urmărit a transforma mulțimile de muncitori în sclavi, obiecte.”

N.C. Paulescu –

„Instincte sociale. Patimi și conflicte. Remedii morale.”,

1910!

Un alt *simpatizant*, gânditor al lumii moderne, René Guénon, trage același semnal de alarmă asupra materiei pe care o vede ca fiind o sursă de lupte și conflicte. Și, ca o paranteză hilară, dar în același timp de o cruzime înfiorătoare, până și Hitler afirma că *„Este cea mai mare cruzime să-i iei omului credința în Dumnezeu”*. Cu alte cuvinte, să răstorni sistemul de valori al omului și să îi oferi materia în locul spiritualității, în locul credinței, nu faci altceva decât să îi aduci, în timp, propria lui autodistrugere. Și, în acest sens Guénon afirmă faptul că *„modernii nu admit altă știință decât cea a lucrurilor care se măsoară, se numără sau se cântăresc”*, adică o strictă aplicare din punct de vedere cantitativ. O afirmație cât se poate de adevărată având în vedere că și în teatru se încearcă de ceva vreme introducerea unor metode

de măsurare a calității din punct de vedere cantitativ. Așa cum în lumea modernă totul trebuie să se măsoare în ceva, așa și în teatru încearcă să pătrundă această tendință de măsurare ceea ce reduce teatru de la o apreciere calitativă la una cantitativă.

Tot acest autor reclamă *Restaurarea intelectualității, și drept urmare, reconstituirea unei elite care lipsește azi cu desăvârșire în Occident*, pentru că aceasta ar fi fost singura capabilă să intervină indirect pentru ca *vulgul* să nu o sesizeze, schimbarea venind doar prin sugestie și principiu determinat (Aceeși idee pe care o va susține mult mai târziu și Jacques Coenen-Huther în „Sociologia Elitelor”). Elita veritabilă nu trebuie să fie sesizată, puterea acesteia să nu fie slăbită de dispersia inerentă a multiplicității sau de o slăbiciune a minciunii ori a iluziei. Unitatea principiului elitei s-ar identifica cu forța însăși a adevărului. Acel adevăr pe care mulți l-au căutat și îl caută în teatru. Acel principiu, parcă de neatins și atât de distorsionat în sufletul omenesc.

Așa zis-a egalitate dintre oameni nu este altceva decât iluzia ce creează haosul prin desprinderea de orice formă de ierarhie socială, sau chiar spirituală. Iar reclamația autorului asupra egalității prost înțelese de omenire, care nu poate fi decât sub aspect numeric, a rămas doar o temă de gândire suspendată în văzduhul unei lumi în care fiecare se crede mai egal decât celălalt suprimând orice formă de morală sau virtute de credință. Reclamația se prelungește și către elita aparentă, cea lipsită de bazele tradiționale, pe care nu le cunoaște, le ignoră, sau le refuză – refuzul nefiind determinat de vreo cunoaștere ulterioară. O elită care, pe baza tehnologiei, servește lumii doar o impresie de cunoaștere, obținută prin puterea unei vizibilități media ce îi conferă aura de „vedetă”, termen atât de perimat și de degradant în zilele noastre.

Iată deci, doar câteva aspecte care fac ca lumea teatrului să fie direct influențată, teme care au ridicat semne de întrebare unor generații întregi de regizori și actori.

Acastă eră a întunericului pe care o regăsim amintită în epopeea indiană „Mahabharata”, acest ultim ciclu Yuga, care pomenește de o

întoarcere a sufletului omenirii către răutate, furie, frică și care pare că descrie vremurile pe care le trăim, în care totul degenerază, iar oamenii pierd noțiunea timpului, își pierd credința până și în sufletul său propriu. Reușește ea să se impună atât de pregnant în viața contemporană a teatrului!? Sau teatrul trăiește într-o lume separată ancorat uneori în tradiție (pierzându-și clar spiritualitatea), uneori în teme sociale, alteori într-o imaginație a unei lumi absurde, alteori într-o poezie perimată!? Se confruntă teatrul cu aceste întrebări supraumane!? Sau trece nepăsător față de întrebările de esență ale lumii?! Se implică el în soluționarea problemelor ce se impun rezolvate în prezent încercând să explice starea actuală a umanității judecând din perspectiva adevărului!? Sau, mai bine spus, ar trebui să facă asta!? Ar fi un lucru bun să facă asta!? Rămân întrebări deschise.

Admitem faptul că totul trebuie să plece de la cunoaștere pentru că fără cunoaștere nimic nu se poate împlini cu adevărat, pentru că s-ar reduce la o agitație superficială. Bun, ați spune că Peter Brook ar arăta că teatrul înseamnă, sau începe de la primul pas pe scenă. Teatrul începe cu „spațiul gol”. Da, să fim de acord. Dar acest prim pas, acest „spațiu gol” ce poate reda din esența umană într-atât încât să-i atingă sufletul și să producă o schimbare de ordin emoțional omului?! Sau ce trebuie întrunit în acest pas pentru a face ca el să devină **teatru**?! Trebuie acest pas să aibă un scop de afișare a adevărului!? De revelație umană!? De revelație supraumană!? Să fie parte dintr-un ritual!? Cred că ideală ar fi o analiză sintetică ci nu analitică. Încercând să fiu cât mai imparțial, mai degrabă îndemn către o stare de reflecție personală a fiecăruia dintre noi, ci nu vreau să conduc către păreri părtinitoare.

O altă observație a acestui autor, Guénon, duce paradoxal, către o teorie (și nu am găsit nicăieri în cercetări faptul că ar fi fost în legătură cu el, sau că i-ar fi citit lucrările) a lui Adolphe Appia. Este vorba despre faptul că fenomenele corporale sunt singurele care se situează atât în spațiu cât și în timp. Cele de ordin mental nu au niciun caracter spațial ci se desfășoară în timp. Aici lucrurile se separă de ceea ce a construit Appia ca și teorie de

teatru. Mergând mai departe, mai în profunzimea lucrurilor (Guénon fiind un gânditor profund asupra lumii), „mentalul, aparținând manifestării subtile, este în mod necesar, în domeniul individual, mai aproape de esență decât corporalul; dacă natura timpului îi permite să se extindă până acolo și să condiționeze manifestările mentale înseși, înseamnă că această natură trebuie să fie calitativ superioară aceleia a spațiului.” spune Guénon în „Criza lumii moderne”. Tot el spune că odată ce aceste fenomene mentale sunt de partea care reprezintă esența în individ, este inutil să mai căutăm elemente cantitative pentru că ceea ce „psihofiziologii” determină cantitativ, în realitate nu sunt fenomene mentale, ci doar fenomene corporale însoțitoare.

Oare, nu cumva, pe la nouă sute și un pic, Appia și Guénon, trăind în lumi diferite, născuți în țări diferite, nu încercau să își pună aceleași întrebări, unul pentru împlinirea actului artistic în teatru, iar altul pentru împlinirea vieții umane!? Cu siguranță așa este, doar că unul, Appia, încearcă să dezbrace totul până la ultimul atom pentru a-și explica adevărul, iar altul, Guénon, afirmă tocmai că această „goliciune” lipsită de esență pe care încercăm să o reducem, să o divizăm să o materializăm cu orice preț, nu face altceva decât să îiucidă spiritualitatea. Iar prin spiritualitate înțelegem a fi acel sens profund, de neexplicat în cuvinte profane, departe de acel pragmatism indiferent față de adevăr.

Astfel, analizând din această perspectivă, Appia nu este decât un alt om de știință care încearcă să domine materia umană și să o modeleze după bunul său plac, spre folosul său, pentru împlinirea sa artistică, ceea ce nu se reduce decât tot la o formă de reducere cantitativă, măsurabilă. Și nu este singurul care poate fi reclamat pentru o astfel de degenerare a esenței. Grotowsky, Barba, Artaud ș.a. și noi înșine ne încadrăm în această eroare de care Guénon ne face atenți. De această diferență dintre esență și materie, de această încercare de a păcăli sistemul emoțional. De aceea, analizând toate aceste aspecte, ne întrebăm: Dacă suntem capabili să ocolim sistemul emoțional, de ce îl mai avem?!

Și, ca o paralelă a preocupărilor intelectuale în spații diferite ale lumii, Lev Tolstoi, emite în preajma ultimelor răsufări ale vieții, parcă o cunună de